

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Bahar/Spring, 2023, 10 (1), 18-46

ŞEYBÂNÎ VE SERAHSÎ'NİN KİTÂBÜ'L-KESB'DE HADİS KULLANMA YÖNTEMİ
The Method of Using Hadith in *Kitâb al-Kasb* by al-Shaybânî and al-Sarakhsî

Abdulalim DEMİR

Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hadis Anabilim Dalı,
e mail: abdulalimdemir@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-6815-7739.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Received:	09.02.2023
Kabul Tarihi / Accepted:	30.05.2023
Yayın Tarihi / Published:	30.06.2023
Cilt / Volume:	10
Sayı / Issue:	1
Sayfa / Pages:	18-46

Atıf / Cite as: Demir, Abdulalim. "Şeybânî ve Serahsî'nin Kitâbü'l-Kesb'de Hadis Kullanma Yöntemi" (The Method of Using Hadith in *Kitâb al-Kasb* by al-Shaybânî and al-Sarakhsî). *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 10/1 (2023), 18-46. DOI: 10.17859/pauifd.1249319

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Turnitin intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Author declared that there is no conflict of interest

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 10 (1) 2022: 18-46
ŞEYBÂNÎ VE SERAHSÎ'NİN KİTÂBÜ'L-KESB'DE HADİS KULLANMA

YÖNTEMİ*

Abdulalim DEMİR*

Öz

Kendisinden sonra yazılan bütün *Kesb* kitaplarına kaynaklık eden Şeybânî'nin *Kitâbü'l-Kesb*'i, alanda yazılmış olan ilk eserlerden olması hasebiyle önemlidir. Onu serh edenler olduğu gibi eserlerinde kaynak olarak kullananlar da olmuştur. İslâm iktisadının temellerini oluşturan bu çalışma, ağırlıklı olarak zühd ve kazanç konusunu ele almıştır. Şeybânî ve şârihi Serahsî, *Kesb*'de konuları işlerken çok sayıda hadis kullanmışlardır. Onların genel olarak âyetleri, hadisleri ve kendi görüşlerini hadisle açıklama yöntemini takip ettikleri görülmüştür. Ele aldıkları hadisin yanlış anlaşılmasının önüne geçmek için makâsıdını ve garib kelimelerini de açıklamışlardır. Nakletmiş oldukları hadislerin sened zincirini hafzetmeleri, faydalandıkları hadislerin isnad açısından tahlil edilememesine yol açmıştır. Bununla birlikte aktarmış oldukları hadislerin çoğunun yakın anlamlısını temel hadis kaynaklarında bulmak mümkündür. Şeybânî ve Serahsî'nin *Kitâbü'l-Kesb*'de hadis kullanma yöntemlerinin ele alındığı bu makale *Kesb*'in yazılma nedeni, önemi, muhtevası, *Kesb*'de hadis kullanma ve yorumlama metodu, *Kesb*'de kullanılan hadislerin sened ve sıhhat bakımından değerlendirilmesi başlıkları ve alt başlıkları etrafında şekillenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Şeybânî, Serahsî, *Kitâbü'l-Kesb*, Zühd.

The Method of Using Hadith in *Kitâb al-Kasb* by al-Shaybânî and al-Sarakhsî

Abstract

al-Shaybânî's *Kitâb al-Kasb* is the source of all the books on *Kasb* written after him because it is one of the first works written in the field. There were those who used it as a source in their works as well as those who wrote a commentary on it. This study, which can be seen as the one of the foundations of Islamic economics, mainly deals with the subject of asceticism (zuhd) and earnings. al-Shaybânî and his commentator al-Sarakhsî used a large number of hadiths while dealing with the subjects in *Kasb*. It has been seen that they generally follow the method of explaining verses, hadiths, and their own views on hadith. They explained the purpose and unknown words in it to avoid misunderstanding about the hadith they discussed. Since the hadiths they quoted have digested the chain of isnâds, the hadiths they benefited from cannot be analyzed in terms of isnâd, and it cannot be identified which source they were taken from. However, it is possible to find the close meanings of most of the hadiths they cited in the main hadith sources. The present article, which covers the methods of using hadith by al-Shaybânî and al-Sarakhsî in *Kitâb al-Kasb*, is shaped around the following headings and subheadings; the reason for writing *Kasb*, its importance, its content, the method of using and interpreting hadith in *Kasb*, the evaluation of hadiths used in *Kasb* in terms of sanad and authenticity.

Keywords: Ḥadīth, al-Shaybânî, al-Sarakhsî, *Kitâb al-Kasb*, Asceticism (Zuhd).

* Yazar makalede Etik Kurul İzni gerektirecek bir durum bulunmadığını beyan etmiştir.
• Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hadis Anabilim Dalı, e mail: abdulalimdemir@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-6815-7739.

Structured Abstract

al-Shaybānī benefited from the knowledge of scholars such as Abū Hanifa and Abū Yūsuf in Kufa, traveled to many Islamic cities, and took hadith and fiqh lessons from the scholars there. As he became proficient in Islamic thought, students began to come to him from all over the world to benefit from his knowledge. He thought students and authored works in different fields of basic Islamic sciences, especially hadith and fiqh. He is one of the rare jurists who put his theoretical knowledge into practice and put it into the service of the people by serving as a judge and chancellor for a long time. His works have been a source of reference for the other Muslims who came after him. The interpreter of the work, al-Sarakhsī, is one of the leading authorities of the scientific sciences and stood out with his “imām, allāme, hucca, theologian, jurist, methodologist and debater” aspects. He is one of the scholars of Hanafi jurisprudence on the borderline separating the periods of muqaddimīn and mutahhirīn. As in history, it is necessary to refer to the Qur’ān and hadith to know the principles of halal earnings and to determine their basis. Muhammed b. al-Hasan al-Shaybānī is the first person who wrote the first work on this subject by centering the two sources. His work has survived as a text with the commentary written by Shams al-Aimma al-Sarakhsī. al-Shaybānī’s *Kitāb al-Kasb*, which was the source of all the books on *Kasb* written after him, has been a cursive work that has attracted the attention of many scholars. Some used it as a source in their works and commented on it. The present study, which can constitute the foundations of Islamic economics, mainly dealt with the issue of asceticism and earnings, and emphasized that the middle path should be followed. al-Shaybānī and his commentator al-Sarakhsī used many hadiths while processing the subjects in *Kasb*. Although the narrations in *Kasb* have been used as the main source on various occasions, the lack of a study examining their methods of using hadith in the work has been the main reason for the preparation of this article. The study’s main question is “What is the method of using and interpreting hadith in *Kitāb al-Kasb*?”. To demonstrate this in this work, first, an attempt will be made to seek answers to questions such as, “What is the reason why al-Shaybānī wrote *Kasb*? How are the processing and soundness levels of the hadiths in *Kasb*?”. al-Shaybānī and al-Sarakhsī also benefited from the verses and hadiths that support it after expressing their views on a subject in *Kasb*. It has been observed that while interpreting the verses, they also consider the opinions of the tafsir commentators, albeit a little. While they were citing the verses that support the subject they discussed, they did not take into consideration the issues related to the method of tafsir such as the *siyāk-sibāk*, the reason for the verses, the *nāsih-mansūh* and the *muhkam-mutashābih*. They did not consider the context of the verses, rather they were content with conveying the supporting part of their thoughts in the verses. In the same way, they conveyed the part of the hadith that they needed but did not convey the rest of the narration. In addition, they did not give any place to the reason, context, chain of the hadiths, and knowledge of *ricāl*. Generally, they used stereotypical expressions such as “The Messenger of Allah said:” to distinguish the hadith from other expressions. After conveying and evaluating the opinions of those who think differently from themselves, together with their evidence, they begin to cite their own opinions by using expressions such as “Our evidence on this issue is as follows”, and “The evidence for this is as follows”. In the work, they paid attention to the hadith-subject relationship and explained the narration’s meaning and the words *garib* from time to time. They used many hadiths in the work that are sound, *hasan*, weak, and whose sources we could not identify. They did not provide information about the authenticity of any of the hadiths they quoted, nor did they point to differences in wording or the source and author of the hadith. Deleting the *isnād* chain of the hadiths they quoted led to the fact that the hadiths they benefited from could not be analyzed in terms of *isnād*. However, it is possible to find the close meanings of most of the hadiths they quoted in the main hadith sources. This article, which covers the methods of using Hadith by al-Shaybānī

and al-Sarakhsî in *Kitâb al-Kasb*, is shaped around the following headings and subheadings; the reason for writing, its importance, its content, the method of using and interpreting hadith in *Kasb*, the evaluation of hadiths used in *Kasb* in terms of sanad and authenticity. As a result of the above titles, based on *Kitâb al-Kasb*, it has been concluded that al-Shaybânî and al-Sarakhsî are in the category of lenient (mutasahil) in the hadith according to the criteria of Ahl al-hadith.

GİRİŞ

Tarihte olduğu gibi bugün de helâl kazancın ilkelerini bilmek, onların dayanak noktalarını tespit etmek için Kur'ân ve hadise başvurmak gerekmektedir. Mezkûr iki kaynağı merkeze alarak bu konuda müstakil olarak ilk eser yazarlardan biri de Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî'dir (öl. 189/805). Onun bahsi geçen eseri, metin olarak günümüze Şemsüleimme es-Serahsî'nin (öl. 483/1090) esere yazdığı şerhle birlikte ulaşmıştır. Serahsî, Şeybânî'nin metnini kendi şerhine dercettiği için metinle şerhi birbirinden ayırt etmek imkânsız bir hal almıştır.¹ Bundan dolayı makalede mezkûr iki ismin *Kitâbü'l-Kesb*'de hadis kullanma yöntemini birlikte ele alma zorunluluğu hâsıl olmuştur.

Şeybânî ve Serahsî eserleriyle Müslümanların fıkıh ve hadis anlayışına katkı sağlamışlardır. Dolayısıyla onları tanımak, hadis kullanım metotlarını bilmek önem arz etmektedir. Bu noktada literatürde onların ilmi birikimini, fıkıhçılığını, usûlcülüğünü ve hadisçiliğini ele alan kıymetli çalışmalar bulunmaktadır.² Bununla birlikte mezkûr çalışmalar daha çok onların hayatı, eserleri, bazı konulara, problemlere yaklaşımları, hadis ilmiyle ilgili kullandıkları kavramlar ve onlara

¹ Bu görüşü Abdullah Kahraman da paylaşmaktadır. bk. Abdullah Kahraman, "İmam Serahsî'nin Hayatı ve Helal Kazanca Dair Bazı Görüşleri", *Diyanet İlmî Dergi* 49/2 (2013), 34.

² Örnek olarak bk. Sami Şahin, *Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybani'nin Hadis Kültüründeki Yeri* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999); Aydın Taş, *Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybani'nin Hukuk Anlayışı (Usul Anlayışı)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003); Orazsahet Orazov, *İslam Hukuk Metodolojisinde İmam Serahsî'ye Göre Emir ve Nehiy* (Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2005); Hasan Ali Görgülü, "İmam Muhammed eş-Şeybani'nin 'Kitabu'l-Kesb'i ve Kazanç Hakkındaki Görüşleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 16 (2010), 403-432; Oğuz Çetinoğlu, *Büyük Türk - İslâm Âlimi Serahsî: Hayatı, Şahsiyetleri ve Eserleri* (İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2018); Michael Bonner, "The Kitâb al-kasb Attributed to al-Shaybânî: Poverty, Surplus, and the Circulation of Wealth", *Journal of the American Oriental Society* 121/3 (2001), 410-427; Michael Bonner, "Şeybânî'ye Atfedilen Kitâbü'l-Kesb: Fakirlik, Fazlalık ve Servetin Dolaşımı", çev. Mustafa Kahya, *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 5/1 (2019), 116-142; Kübra Çiçekli, *İmam Serahsî ve el-Mebhut'ta Kur'an İlimlerinin İmkan ve Sınırları* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020); Mehmet Özşenel, *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları Şeybânî Örneği* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2022); Ramazan Doğanay, *Hadis Usulü Açısından Şeybani İle Şafî'nin Mukayesesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022).

yükledikleri anlamlar etrafında şekillenmektedir.³ Alanda yazılan ilk eserlerden olmasından ötürü mütedavil olan ve rivayetleri çeşitli vesilelerle kaynak olarak kullanılan *Kitâbü'l-Kesb*'de onların hadis kullanma yöntemlerini inceleyen bir çalışmanın bulunmaması, bu makalenin hazırlanmasının temel nedeni olmaktadır. Çalışmanın temel problemini, "*Kitâbü'l-Kesb*'de hadis kullanma ve yorumlama metodu nasıldır?" sorusu teşkil etmektedir. Bunu ortaya koymak için çalışmada öncelikle 'Şeybânî'nin *Kesb*'i yazma nedeni, *Kesb*'deki hadislerin işleniş keyfiyeti ve sıhhat dereceleri nasıldır?' gibi sorulara yanıt aranmaya çalışılacaktır.

1. *Kitâbü'l-Kesb*'in Yazılma Nedeni, Önemi ve Muhtevası

Klasik dönemde yazılan kitapların mukaddimeleri incelendiğinde çoğunun bir gerekçeye binaen yazıldığı müşahede edilmektedir. Serahsî'nin naklettiğine göre Şeybânî'nin *Kesb*'i yazma nedeni kendisinden zühd⁴ konusunda kitap yazmasının istenmesidir. Rivayete göre Şeybânî, kitap te'lif etmeyi bırakınca, ona: "Zühd ve vera' konusunda bir şey yazmayacak mısın?" denildi. O, "Buyû' kitabını yazdım." cevabını verdi. Daha sonra bu isteği yerine getirmek için *Kesb*'i yazmaya başladı. Bu, zühd ve vera' konusunda yazdığı ilk te'lifidir...⁵

Kesb, zühdü ve helâl yollardan kazanıp mal biriktirmeyi doğru anlamak için önemlidir. Bu nedenle kitabın İslâm iktisadı ve zühd olmak üzere iki yönden

³ Örnek olarak bk. Abdullah Yıldız, "Serahsî'nin Sünnet Anlayışı ve Hadislerle Ameli", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (15 Haziran 1998), 139-159; Görgülü, "İmam Muhammed eş-Şeybanî'nin 'Kitabu'l-Kesb'i ve Kazanç Hakkındaki Görüşleri"; Hüseyin Esen, "Serahsî'nin Nesh Anlayışı", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32/2010 (2010), 9-40; Mehmet Özşenel, "Usûl Adlı Eseri Çerçevesinde Serahsî'nin Hadis ve Sünnete Bakışı", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 33 (01 Aralık 2012), 133-149; Kaşif Hamdi Okur, "Serahsî'nin Referans Kaynağı Olarak Kur'an'a Bakışı ve İbadet Dili Anlayışı", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/22 (30 Aralık 2012), 211-227; Enbiya Yıldırım, "Yer Verdiği Rivayetler Işığında Serahsî'nin Hadisçiliği -Mebcut Örneği-", *Diyanet İlmî Dergi* 49/2 (2013), 59-82; Kahraman, "İmam Serahsî'nin Hayatı ve Helal Kazanca Dair Bazı Görüşleri"; Harun Abacı, "Serahsî'nin Kur'an Bilgisinin Kaynakları", *Diyanet İlmî Dergi* 49/2 (01 Haziran 2013), 41-57; Osman Aydın, "İmam Serahsî'nin İçinde Yaşadığı Siyasi Ortam ve Hapis Hayatı", *Diyanet İlmî Dergi* 49/2 (01 Haziran 2013), 7-25; Sabri Orman, "İslam Entelektüel Geleneğinde İktisadi Boyutun Teşekkülü: Şeybânî, Serahsî ve Kitâbu'l-Kesb (I)", *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD)* 1/1 (01 Haziran 2015), 1-36; Mustafa Kelebek, "İmam Serahsî'nin Azınlık Haklarına Bakışı", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (31 Aralık 2019), 257-286; Fatih Orhan, "İmam Serahsî'nin Hanefî Haber Teorisinin Oluşumundaki Rolü", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/10 (15 Mart 2019), 39-60; Muhammed Ferruh Oruç - Mehmet Dirik, "Hanefîlerde Örf-Maslahat-İstihsan İlişkisi (Serahsî Örneği)", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (30 Aralık 2020), 1092-1119; Ayhan Hira, "Serahsî'ye Göre İllete Yöneltilen İtirazlar", *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 6/1 (25 Haziran 2022), 1-44.

⁴ Zühd konusunda telif edilen kitaplar için bk. Ahmet Yıldırım, *Din, Dünyevileşme ve Zühd* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 191-231.

⁵ Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb ve yelîhi risâletü'l-helâl ve'l-harâm li İbn Teymiyye*, thk. Abdulfettah Ebû Gudde (Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1997), 230. Ayrıca bk. Ebû Gudde'nin takdim yazısı 20.

değerlendirilmesi isabetli olacaktır. Abdülfettâh Ebû Gudde (öl. 1997), *Kesb* kitabının, çağdaş anlayışa göre İslâm iktisadında ilk müstakil eser olduğunu ve iktisat konusunun esasını teşkil ettiğini belirtmektedir.⁶ Mustafa Baktır da “İslâm iktisadına giriş mahiyetinde bir kitap olduğundan söz etmektedir.”⁷ Ayrıca eser üzerinde çalışan ve iktisadî yönüne vurgu yapan yazarlar da bulunmaktadır.⁸ Kitabın sadece iktisadî tarafının öne çıkarılması, içeriği ve yazılma gerekçesiyle örtüşmemektedir. Kitap, iktisatla ilgili bazı kurallar içermekle birlikte, yazılmasındaki asıl amaç, ekonomi bilgisi vermek değil zühd ve veradır. Yazarın iktisadî ilgilendiren hususlarda verdiği bilgiler, zühd konusunu ilgilendirmekte ve hadis mecmualarının *zühhd* bölümlerinde yer almaktadır. Nitekim Şeybânî ve şârihi Serahsî, “İhtiyacı kadar gelire sahip olan bir Müslümanın, kalan vaktini çalışarak geçirmesi yerine nafîle ibadetle meşgul olmasının daha hayırlı olduğunu savunmaktadırlar.”⁹ Ayrıca, onlar fakirliğin meşakkatini zenginliğin nimetlerine öncelemişlerdir.¹⁰ Binaenaleyh kitabın iktisadî ilgilendiren tarafı olmakla beraber zühde teşvik yönünün daha ağır bastığı söylenebilir.¹¹

Kitâbü'l-Kesb; çalışmak için arayışta olmanın Müslümanlara farz olması, kazanç talebinin mertebelerini ahkâmıyla beraber açıklamak, tevekkülü nefyetmeden sebeplere sarılmak, zühd ehlinde bazı toplulukların rızık elde etmek için çalışmayı haram gösteren görüşlerini iptal etmek, fakirlik sıfatı mı yoksa zenginlik sıfatı mı daha faziletlidir? Zenginliğin şükrü mü yoksa fakirliğin sabrı mı daha faziletlidir? Kazancın çeşitleri, aralarındaki faziletler ve bunun hilafına olanları açıklamak, infak çeşitleri, yiyecekte, giyimde ve meskende israfın sınırlarını belirlemede orta yolu tutmak gibi konuların açıklamalarını ihtiva etmektedir.¹²

2. *Kesb* Konusunda Te'lif Edilen Kitaplar

Önemine binaen tarih boyunca *kesb* konusunda birçok âlim eser yazmıştır. Bu konuyla ilgili müstakil olarak ilk eser yazan kişinin Şeybânî olduğu kabul edilmektedir.¹³ Şeybânî'nin eserini Serahsî, *Mesbû'tun* 30. cildinde *Kitâbü'l-Kesb* başlığı altında şerh etmiştir.¹⁴ Serahsî; şerhini ana metinle harmanladığı için onun

⁶ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, (bk. Ebû Gudde'nin takdim yazısı) 47-48.

⁷ Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb: İslam İktisadında Helal Kazanç*, çev. Mustafa Baktır (İstanbul: alBaraka Yayınları, 2019), 33.

⁸ Görgülü, “İmam Muhammed eş-Şeybanî'nin 'Kitabu'l-Kesb'i ve Kazanç Hakkındaki Görüşleri”, 420.

⁹ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 101-106.

¹⁰ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 106-116.

¹¹ Görgülü, “İmam Muhammed eş-Şeybanî'nin 'Kitabu'l-Kesb'i ve Kazanç Hakkındaki Görüşleri”, 418-420.

¹² Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, (bk. Ebû Gudde'nin takdim yazısı) 19-20; Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî, *İslâm İktisadında Helâl Kazancın İlkeleri*, thk. Abdulfettah Ebû Gudde, çev. Abdulalim Demir (Ankara: Takdim Yayınları, 2022), (bk. Ebû Gudde'nin takdim yazısı) 28-30.

¹³ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, (bk. Ebû Gudde'nin takdim yazısı) 19.

¹⁴ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mesbû't* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 30/244-287.

şerhini Şeybânî'nin metninden ayırmak neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Serahsî'nin *Mebûsât*'u Dâru'l-Ma'rife tarafından Beyrut'ta neşredilmiştir. *Mebûsât*, Mustafa Cevât Akşit editörlüğünde Türkçeye çevrilmiş olup Gümüşev tarafından 2008'de İstanbul'da yayımlanmıştır. Onun 30. cildinde *Kitâbü'l-Kesb* bölümü yer almaktadır. Ayrıca *Kitâbü'l-Kesb*'i müstakil olarak Mustafa Baktır, Türkçeye tercüme etmiş ve Albaraka Yayınları'nda neşretmiştir. *Kitâbü'l-Kesb*'i Ebû Gudde de müstakil olarak birçok nüshasını incelemek suretiyle tahkik etmiş ve sonuna da tahkik ettiği İbn Teymiye'nin (öl. 728/1328) *el-Helal ve'l-haram* risalesini de ekleyerek basmıştır. Basılan bu nüsha *İslâm İktisadında Helâl Kazancın İlkeleri* ismiyle bendeniz tarafından Türkçeye tercüme edilmiş ve Takdim Yayınlarında neşredilmiştir. Mezkûr eseri takiben Ebû Abdullah Ahmed b. Harb en-Nîsâbü'rî (öl. 234/848-9) *et-Tekessüb* adında bir eser yazmıştır.¹⁵ Bahsi geçen iki isim dışında *kesb* ile ilgili yazılan belli başlı eserler şunlardır: el-Hâris b. Esed el-Muhasibî (öl. 243/857), *Kitâbü'l-Mekâsib*; Câhız Amr b. Bahr (öl. 252/866), *et-Tabassur bi't-ticareh*; Ebû Bekr el-Hallâl el-Hanbelî (öl. 311/923), *el-Hass ale't-ticareh ve's-sina'ah ve'l-amel*.¹⁶ Abdülazîz b. Ahmed el-Halvânî (öl. 449/483), *Kesb*.¹⁷

3. *Kitâbü'l-Kesb*'de Hadis Kullanma ve Yorumlama Yöntemi

Şeybânî ve şârihi Serahsî eserlerinde hadis kullanırken ve yorumlarken kendilerine has bir metod takip etmişlerdir. Onların yöntemi alt başlıklarıyla beraber aşağıda ele alınmıştır.

3.1. Âyeti Hadisle Yorumlama

Yazarlar, ele aldıkları konuyla ilgili âyetleri aktardıktan sonra onları destekleyen hadisleri de zikretmek suretiyle düşüncelerini temellendirmişlerdir. Örneğin; ihtiyaç kadar kazanç elde etmenin farz oluşunun delili ile ilgili şu âyetleri aktarmışlardır: "*Kazandıklarınızın iyilerinden infak ediniz.*",¹⁸ "*Namazı eda ettikten sonra yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan isteyin.*"¹⁹ Onlar, mezkûr âyetlerde geçen emrin gerçekte vucûb ifade ettiğini belirttikten sonra bu görüşlerini desteklemek için "Farz namazından sonra kazanç elde etmek için çalışmak, farzdan sonraki farzdır."²⁰ hadisini zikretmişlerdir.²¹

¹⁵ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 15.

¹⁶ Mezkûr kitaplar dışında da kitap ve kitap bölüm olarak *Kesb* konusunu ele alan yazarlar bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Şeybânî, *İslâm İktisadında Helâl Kazancın İlkeleri*, 25-28.

¹⁷ Hacı Halife Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn* (Beyrut: Dâru İhyâ'î't-Turâsî'l-Arabî, ts.), 2/1452. Ayrıca *Kesb* konusunda telif edilen eserler için bk. Şeybânî, *İslâm İktisadında Helâl Kazancın İlkeleri*, 25-28.

¹⁸ el-Bakara 2/267.

¹⁹ el-Cuma 62/10.

²⁰ Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd İbnü'l-Arabî, *Kitâbü'l-Mu'cem*, thk. Abdulmuhsin b. İbrahim b. Ahmed (Riyâd: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1997), 2/592-593 (No. 1167); Ebu Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed

Zenginliğin üstünlüğünü savunanların “Zenginlik, nimettir. Fakirlik ise sıkıntı, nikmet ve imtihandır. Akıllı olana açıktır ki nimet; nikmet ve sıkıntıdan daha faziletlidir.” görüşlerinden sonra delil olarak şu âyet ve hadisleri kullandıklarını zikretmektedirler: “Allah’ın lütfundan arayınız.”²² “Rabbinizden gelecek bir kazancı aramanız konusunda size herhangi bir günah yoktur.”²³ “...Eğer bir hayır bırakacaksa anaya babaya vasiyet etmek...”²⁴ “And olsun biz Dâvûd’a katımızdan bir üstünlük vermiştik.”²⁵ Hz. Süleymân, Allah’tan kendisinden başka kimsenin ulaşamayacağı mülkü şu şekilde istemişti: “Rabbim! Beni affet; benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümranlığı bana ihsan et.”²⁶ Bu âyetlerden sonra zenginliği savunanların “Hiçbir Peygamber, Allah’tan en üstün dereceyi bırakıp da düşük dereceyi/dünyayı istemesi düşünülemez.” görüşünü zikrettikten sonra mezkûr âyetleri destekleyen hadisler aktarmaktadır. Onların aktardığı hadislerin bazıları şunlardır: “Üç türlü el vardır; Allah’ın eli, veren el ve alan el. Kıyamet günündeki en değersiz el, alan eldir.”²⁷ “Üstün el, düşük elden hayırlıdır. Üstün el veren eldir. Düşük el de alan eldir.”²⁸ Hz. Peygamber, Sa’d’a şöyle demiştir: “Mirasçılarını zengin olarak geride bırakman halka el açan fakir ve dilenci olarak bırakmandan daha hayırlıdır.”²⁹ Onlar, her ne kadar fakirliği kendileri için tercih etmiş olsalar da aktarmış oldukları âyet ve hadislerle zenginlik sıfatının fakirlik sıfatından daha faziletli ve üstün olduğunu ihsas ettirmektedir.³⁰ Bu, onların *Kesb*’de sık sık başvurduğu yöntemlerden biri olup bu yöntemlerine âyetin hadisle tefsiri demek de mümkündür.³¹

3.2. Hadisi Hadisle Yorumlama

Şeybânî ve Serahsî, *Kesb*’de meramlarını ifade ederken bazen peş peşe bazen de araya yorumlarını da katarak hadisler zikretmektedirler. Onlar, ailenin ihmal

Abdulkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 6/211 (No.11695); Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca’fer el-Kudâî, Müsnedü’ş-Şihâb, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1985), 1/104 (No. 121, 122).

²¹ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 99.

²² el-Cuma 62/10.

²³ el-Bakara 2/198.

²⁴ el-Bakara 2/180.

²⁵ Sebe’ 34/10.

²⁶ Sâd 38/35.

²⁷ Benzer rivayet için bk. Süleymân b. Eş’as b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. ‘Amr el- Ezdî es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünen*, thk. Şuayb Arnavût - Muhammed Kâmil Karabellî (Beyrut: Dâru’r-Risâle el-‘Âlemiyye, 2009), “Zekât”, 28; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût - Âdil Mürşid (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1999), 7/295 (No. 4261).

²⁸ Benzer rivayet için bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu’s-sahîh*, thk. Muhammed b. Züheyr b. Nâsır en-Nâsır (Beyrut: Dâru Tevki’n-Necât, 1422), “Zekât”, 18; Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahîh*, thk. Yâsir Hasen vd. (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle Nâşirûn, 2016), “Zekât”, 94.

²⁹ Benzer rivayet için bk. Buhârî, “Vasiyet”, 2.

³⁰ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 106-109.

³¹ Başka örnekler için bk. Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 81-83; 110-116, 164.

edilmemesi gerektiği ile ilgili; “Ailesini ihmal etmesi kişiye günah olarak yeter.”³² hadisini paylaştıktan sonra kişinin sorumluluklarına dikkat çekmek için şu hadisi zikretmişlerdir: “Nefsinin ve aile efradının üzerinde hakkı var, her hak sahibine hakkını ver.”³³ Onlar, bu rivayetleri aktardıktan sonra kişinin kendisi ve ailesinin geçimini sağlamak adına stoklama yapabileceğini belirtmektedirler.³⁴ Onların bu çıkarımlarına hadisten fikhî hüküm istinbât etmek de denilebilir.

Onlar, ilmi gizlemenin haram, onu açığa vurmanın ise vacip olduğunu belirttikten sonra konuyla ilgili şu rivayetleri aktarmaktadırlar: “Kim yanındaki ilmi gizlerse, kıyamet günü ateşten bir gemle gemlenir.”³⁵ Bu rivayeti desteklemek için de şu iki rivayeti aktarmaktadırlar: “Bu ümmetin sonra gelenlerinin öncekilerini eleştirdiğini gördüğünüzde, yanında bir ilim olan kimse onu açıklasın. Çünkü o gün bildiğini saklayan kimse Muhammed’e indirileni saklayan gibidir.”³⁶ Başka bir hadiste ise “Âlimler, peygamberlerin varisleridir.”³⁷ Bu hadislerden sonra yazarlar, ilim öğrenmenin zekât gibi olduğunu, nisap miktarı mala sahip olana zekât nasıl farz ise belli bir ilme sahip olana da o ilmi halkla paylaşmasının farz olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca Hz. Peygamber’in Allah’ın emri gereği³⁸ kendisine ineni açıkladığı gibi alimlerin de sahip oldukları bilgileri açıklamaları gerektiğini vurgulamaktadırlar.³⁹ Mezkûr rivayetlerde görüldüğü üzere Şeybânî ve şârihi, ele aldıkları konuyla ilgili tek bir hadis aktarmakla yetinmemekte, mevzu ile ilgili başka hadislerden yararlanmaktadırlar.

3.3. Hadisle İstishâd Etme

Şeybânî, şârihi ve onların görüşlerini benimsediği hocalarının çoğunluğu faydası daha genel olduğu için ziraatle uğraşmanın ticaretle uğraşmaktan daha faziletli olduğu görüşündedirler. Kişi, ziraatçılık sayesinde belini doğrultacak kazancı elde eder ve ibadet için güçlenir. Ticaretle meşgul olmada ise böyle bir şey gerçekleşmemekte sadece mal artmaktadır. Onlar, bu görüşlerini şu hadisle

³² Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvud b el-Cârûd el-Fârisî et-Tayâlisî, *Müsnedu Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî (Cize: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1999), 4/39 (No. 2395); Benzer rivayet için bk. Müslim, “Zekât”, 40.

³³ Benzer rivayetler için Ebû Dâvûd, 2009, “Tatavu”, 315; Muhammed b. Îsâ Ebû Îsâ es-Sulemî et-Tirmizî, *el-Câmi'ü's-sahîh sünenü't-Tirmizî*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî (b.y.: y.y., 1968), “Zühd”, 63.

³⁴ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 124-125.

³⁵ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Muhammed 'Avvâme (Beyrut: Dâru'l-Kible, 2006), 13/467 (No. 26984); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 16/293 (No. 10487); Ebû Dâvûd, 2009, “İlim”, 9 (No. 3657); Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnavût (Beyrut: Dâru Risâleti'l-Alemiyye, 2009), “Sünne”, 24 (No. 265).

³⁶ İbn Mâce, *es-Sünen*, “Sünnet”, 24.

³⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 36/46 (No. 21715); Buhârî, “İlim”, 10.

³⁸ en-Nahl 16/44.

³⁹ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 152-153; Konuyla ilgili başka örnekler için bk. Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 109-110, 115, 117, 129-130, 143-144, 146-147.

desteklemektedirler: “İnsanların en hayırlısı insanlara en faydalı olandır.”⁴⁰ Faydası daha genel olanla ilgilenmek daha faziletlidir. Ziraatçının ürettiklerinden insanların, hayvanların ve kuşların yemesi kaçınılmazdır. Bu da ziraatçı için sadakadır. Mevzuyla ilgili Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Bir Müslüman bir ağaç diker, ondan insan veya hayvan ya da kuş yerse, dikene sadaka olur.”⁴¹ Başka bir rivayette: “Kuşların ondan yemesi onun için sadakadır.”⁴² Onlar, zikri geçen hadisleri aktarmak suretiyle görüşlerini desteklemektedirler.⁴³

Şeybânî ve şârihî'nin görüşlerine tabi olduğu âlimler, insanlığın yararına olan rivayetleri açıklamanın kişiye farz olduğunu şu hadislerle dayandırmaktadırlar: “Bizden bir söz işitip de onu işittiği gibi ezberleyen ve işitmeyenlere iletenin Allah yüzünü ak etsin. Nice fıkıh taşıyıcıları onu fakîh olmayana ulaştırırlar. Nice fıkıh taşıyıcıları da kendilerinden daha fakîh olana taşırlar.”⁴⁴ Başka bir hadiste de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Benden siz, sizden başkaları, onlardan da başkaları işitir.”⁴⁵ Diğer bir hadiste de “Dikkat edin! Burada hazır bulunanlar bulunmayanlara bildirsın.”⁴⁶ İnsanlara faydalı olan bilgilerin aktarılmasının farz olduğunu, fayda sağlamayan, neshedilmiş, fitneye sebep olan bilgileri aktarmanın farz olmadığını belirtmektedirler.⁴⁷ Mezkûr örneklerde görüldüğü üzere onlar, kendi görüşlerini desteklemek için âyetlerden yararlandığı gibi hadislerden de faydalanmaktadırlar.⁴⁸

Şeybânî ve Serahsî, kimi zaman hadisleri dayanak yaparak rivayetleri yorumlamakta ve görüş beyan etmektedirler. Örneğin, Hz. Peygamber'e en faziletli amellerin hangisi olduğu sorulduğunda o, şu cevabı vermiştir: “Selamı yaymak, yemek yedirmek ve gece insanlar uyurken namaz kılmaktır.”⁴⁹ Onlar, bu hadisi açıklarken “İhtiyaç sahibi kişi çalışıp kazanmaya gücü yetiyorsa çalışmalıdır. Dilenmek ona helâl olmaz.” dedikten sonra görüşlerini şu hadislerle desteklemektedirler: “Her kim ki dilendiği şeye ihtiyacı olmamasına rağmen insanlardan bir şey dilenirse, dilendiği şey kıyamet gününde onun yüzünü

⁴⁰ Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, 2/223 (No.1234).

⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12/382 (No.14500); Ebü'l-Hüseyîn b. Hacâc el-Kuşeyrî en-Neysâburî Müslim, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi Kütübî'l-'Arabiyye, 1991), “Müsâkât”, 10.

⁴² Benzer rivayetler için bk. Müslim, “Musâkât”, 7, 8, 9.

⁴³ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 147.

⁴⁴ Benzer rivayetler için bk. Tayâlisî, *Müsnedu Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, 1/505 (No. 618); Ebû Dâvûd, 2009, “İlim”, 10; Tirmizî, “İlim”, 7.

⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/477 (No. 2036).

⁴⁶ Ebû Dâvûd, 2009, “İlim”, 10.

⁴⁷ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 155-156.

⁴⁸ Konuyla ilgili başka örnekler için bk. Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 70, 75, 80, 99,156-158, 160.

⁴⁹ Rivayetin benzeri için bk. Buhârî, “İmân”, 20; Ebû Saîd el-Heysem b. Küleyb b. Süreyc eş-Şâsî el-Binkesî Şâsî, *el-Müsned*, thk. Mahfuzurrahman Zeynullah (Medine: Mektebü'l-Ulum ve'l-Hikem, 1410), 3/245; Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi (Kâhire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.), 20/109-110.

tırmalar.”⁵⁰ Rivayete göre Hz. Peygamber, zekât dağıtırken iki adam gelip ondan zekât istediler. Allah’ın elçisi, onlara baktı. Onların güçlü ve kuvvetli olduğunu görünce şöyle buyurdu: “Bunda sizin hakkınız yoktur. Buna rağmen isterseniz size veririm.”⁵¹ Onlar bu hadisi, “Sizin dilenmeye hakkınız yoktur.” şeklinde açıkladıktan sonra şu hadisi zikretmektedirler: “Zekât, zengine ve uzuvları sağlam olana helâl olmaz.”⁵² Yani çalışmaya gücü yeten ve kuvvetli olana zekât almak helâl değildir. Başka bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: “Dilenmek, kulun en son kazancıdır.”⁵³ Buna rağmen kişi dilenir ve kendisine birşeyler verilirse verilenleri alıp kullanmasının ona helâl olduğunu Hz. Peygamber’in şu sözünden çıkarmaktadır: “İsterseniz size veririm.” Eğer onlara almaları helâl olmasaydı, Hz. Peygamber’in böyle bir şey söylemesinin mümkün olamayacağını belirttikten sonra sözü zekâtın kimlere verileceğiyle ilgili âyetle⁵⁴ bitirmektedirler.⁵⁵

Şeybânî ve Serahsî, “Her kim ki kendisini bir demir parçasıyla öldürürse o demir parçası elinde olarak cehenneme gelir.”⁵⁶ hadisinin te’vilinin iki şekilde yapılabileceğini belirtmektedirler. Birincisi: Hz. Peygamber, bu sözü tehdit için zikretmiş, kelimada doğru olanın anlamını ise gizlemiştir. O, “yeminin yerine getirilmesini kastederek cehenneme girmeyi” murat etmiştir. Allah şöyle buyurmuştur: “Sizden cehenneme uğramayacak olan yoktur. Bu, Rabbinin yapmayı üzerine aldığı kesin bir hükümdür.”⁵⁷ Ehl-i Sünnet’e göre âyette geçen *uğramak*, girmek anlamındadır. İkincisi: Bu sözden kasıt, yapılanın cezasını açıklamaktır. Yani onun fiilinin cezası cehenneme girmektir. Fakat bu da Allah’ın dilemesine bağlıdır. O, dilerse fazlıyla affeder, dilerse adaletiyle cehenneme koyar. Bu, şu âyette açıklanana benzemektedir: “Onun cezası cehennemdir. Orada ebedi kalacaktır.”⁵⁸ Eğer Allah, onunla cezalandırırsa bu onun cezasıdır. Fakat Allah affeden ve kerem sahibi olduğundan affi öncelemektedir. O, mü’minlerden hiç kimseyi cehennemde ebedi olarak bırakmayacaktır.⁵⁹

Onlar, âyet ve hadisleri zikrettikten sonra kendi görüşlerini destekleyen sahâbî uygulamasını⁶⁰ ve mesleklerini⁶¹ de aktarmak suretiyle

⁵⁰ Benzer rivayet için bk. Ebû Dâvûd, 2009, “Zekât”, 23; Tirmizî, “Zekât”, 22.

⁵¹ Ebû Dâvûd, 2009, “Zekât”, 23.

⁵² Ebû Dâvûd, 2009, “Zekât”, 23.

⁵³ Ebû Gudde, bu hadis merfu senedlisine ulaşamadığını onun mevkûf senedlisinin Kays b. Âsım el-Minkarî et-Temîmî’in vasiyetinde geçtiğini belirtmektedir. Şeybânî, *Kitâbü’l-Kesb*, 138.

⁵⁴ el-Tevbe 9/60.

⁵⁵ Şeybânî, *Kitâbü’l-Kesb*, 188-189.

⁵⁶ Buhârî, “Tıb”, 56; Müslim, “İmâm”, 109.

⁵⁷ Meryem 19/71.

⁵⁸ en-Nisâ 4/93.

⁵⁹ Şeybânî, *Kitâbü’l-Kesb*, 168-169; Başka örnekler için bk. Şeybânî, *Kitâbü’l-Kesb*, 170-173, 178-180, 186-187, 199-200.

⁶⁰ bk. Şeybânî, *Kitâbü’l-Kesb*, 88.

⁶¹ bk. Şeybânî, *Kitâbü’l-Kesb*, 89.

pekiştirmektedirler.⁶² Bu da onların meramlarını farklı açılardan temellendirdiklerini göstermektedir.

3.4. Hadisteki Maksadı Açıklama

Şeybânî ve şârihi, hadisleri aktarırken *makâsidü'l-hadis* ve *fihkû'l-hadîs* ile ilgili bilgiler de vermektedirler. Örneğin, ilim talep etmenin farzietini açıklarken “İlim talep etmek her Müslümana farzdır.”⁶³ hadisinde geçen *farzdan* kasıtın *ilm-i hâl* bilgisi olduğu görüşünü şu rivayetle desteklemektedirler: “İlimlerin en faziletlisi ilm-i hâldir. Amellerin en faziletlisi de malın korunmasıdır.” Onlar, bu iki rivayetin maksadını şöyle açıklamaktadırlar: “İlimden maksat ihtiyaç duyulandır. Halden kasıt, namaz kılmak için abdest gibi kişinin farzları yerine getirmesi için gerekli olan bilgileri bizzat kendisinin bilmesidir. Eğer kişi ticaretle uğraşmak isterse onun faizden sakınması ve fâsid akitleri bilmesi farzdır. Varlıklı ise hangi maldan zekât vermesi gerektiğini, zekât farzietini yerine getirmek için bilmelidir. Hacca gitmesi gerekiyorsa, haccın eda şartlarını bilmelidir. İlm-i halin anlamı işte budur.”⁶⁴ demektedirler.

Bir kimsenin yaşlı, fakir anne ve babası varsa onların geçimini sağlayacak kadar çalışıp kazanması ona farzdır. Kişi fakir olsa bile çalışabilecek durumdaysa onların nafakasını temin etmesi gerekmektedir. “Seninle cihada katılmak istiyorum.” diyerek gelene Hz. Peygamber, “Annen baban sağ mı?” dedi. O da “Evet.” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber “Dön, onlar için cihâd et.” buyurdu.⁶⁵ Yani onların nafakasını karşılamak için çalış, dedi. Ebeveyn dışındaki mahrem yakın akrabasının nafakasını kazanmak amacıyla çalışmak kişiye farz değildir. Onların nafakasını karşılamak için kişinin zengin sıfatına haiz olması gerekmektedir. Bununla birlikte kişi onların nafakasını karşılamak için çalışmaya teşvik edilir. Zira bunda akrabalık bağıny korumak vardır. Sıla-i rahimi korumak da dinen mendubtur.⁶⁶ Görüldüğü gibi Şeybânî ve şârihi hadiste yanlış anlaşılmaya müsait olan kısımları açıklamak suretiyle hadisin makâsıdını ortaya koymaktadırlar.⁶⁷

3.5. Karşıt Görüşleri Ele Alma

Şeybânî ve Serahsî, bir konuyla ilgili kendi görüşlerini aktarmakla yetinmemekte varsa karşıt görüşlerin delillerini de zikretmektedirler. Akabinde; “Bizim bu konudaki görüşümüz şöyledir:” diyerek kendi görüşlerini delileriyle birlikte aktarmak suretiyle karşıt görüşü eleştirmektedirler. Örneğin, “Selef ve halef fakîhlerine göre kazancın birinci türü mutlak olarak mubahtır, hatta ihtiyaç anında farzdır.” görüşlerini serdettikten sonra bazı zâhidlerin, “Çalışmak haramdır. Ancak

⁶² Ayrıntılı bilgi için bk. Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 87-93.

⁶³ İbn Mâce, “Sünnet”, 17.

⁶⁴ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 148-149.

⁶⁵ Ebû Dâvûd, 2009, “Cihâd”, 32; Müslim, “Birr”, 5.

⁶⁶ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 128-129.

⁶⁷ Başka örnekler için bk. Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 183-184.

zaruret anında, murdar hayvan eti yemek gibi helâl olur.” “Kazançla meşguliyet Allah’a tevekkülü ya reddeder yahut eksiltir.” “Allah, bize tevekkülü emretmektedir.”⁶⁸ dediklerini belirttikten sonra onların argüman olarak ileri sürdükleri âyet ve hadisleri⁶⁹ zikretmesinin akabinde onların iddialarına cevap vermekte kendi görüşlerini de âyet ve hadislerle desteklemektedir. Şeybânî ve şârihinin mezkûr konuya delil olarak getirdiği âyet ve hadislerin bir kısmı şunlardır: “Allah alışverişi helâl kılmıştır.”⁷⁰ “Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız vakit...”⁷¹ “Karşılıklı rızaya dayanan ticaret durumu müstesna...”⁷² “Ancak aranızda yapıp bitirdiğiniz peşin bir ticaret olursa, bu durum farklıdır.”⁷³ “Yediğinizin en temizini kendi el emeğinizden olanıdır, Kardeşim Dâvûd (as) da kendi el emeğinden yedi.”⁷⁴ “Tart ve teraziyi ağırlaştır. Zira biz Peygamberler topluluğu böyle tartarız.”⁷⁵

Çiftçilik karşıtı bazı kişiler, çiftçiliğin Hz. Peygamber tarafından kınanmış bir meslek olduğunu, onun ziraat aletleri hakkında şöyle buyurduğunu aktarmaktadırlar: “Bunlar (ziraat aletleri) bir kavmin evine girdiğinde, onları zelil yapar.”⁷⁶ Sahâbîler, Hz. Peygamber’e “Eğer inkâr edenlere uyarsanız sizi gerisin geriye döndürürler”⁷⁷ âyetini sorup bunun bedevilik olup olmadığını öğrenmeye çalışınca Hz. Peygamber, “Hayır ziraatçılıktır.”⁷⁸ karşılığını vermiştir. Ayrıca ziraatçılığa karşı çıkanlar İbn Ömer’in şu sözünü de delil olarak getirmektedirler: “İne ile alışverişi yapıp ineklerin kuyruklarının peşine takılınca zelil olursunuz ve düşmanlarınız size karşı galip gelmeyi ümit ederler.”⁷⁹

Onlar, karşı tarafın iddialarını zikrettikten sonra ziraatçılığın kınanmış bir meslek olmadığını belirtmek için kendi delillerini “Bizim bu konudaki delilimiz:” diyerek zikretmektedirler. Onların zikrettiği ilk delil, Hz. Peygamber’in Cürf’te⁸⁰ ziraatçılık yaptığı ile ilgili rivayettir.⁸¹ Diğerleriye Hz. Peygamber’in şu hadisleridir:

⁶⁸ el-Mâide 5/23.

⁶⁹ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 81-83.

⁷⁰ el-Bakara 2/275.

⁷¹ el-Bakara 2/282.

⁷² en-Nisâ 4/29.

⁷³ el-Bakara 2/282.

⁷⁴ Buhârî rivayeti için bk. Buhârî, “Alışveriş”, 15.

⁷⁵ Ebû Dâvûd’da hadisin “Tart ve ağırlaştır.” kısmı geçmektedir. Süleymân b. Eş’as b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. ‘Amr el- Ezdî es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünen*, thk. Yâsir Hasen vd. (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle Nâşirûn, 2015), “Alışveriş”, 7. Ayrıca başka rivayetler için bk. İbn Mâce, “Ticaret”, 34.

⁷⁶ Buhârî, “Ziraat”, 2.

⁷⁷ Âl-i İmrân 3/149.

⁷⁸ Suyûtî’ye göre bu merfu bir hadis değil, Hz. Ali’nin sözüdür. bk. Ebû’l-Fadl Celaluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr fi’t-tefsîr bi’l-me’sûr* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 2011), 2/342.

⁷⁹ Şeybânî’nin, İbn Ömer’in sözü olarak naklettiği bu rivayeti Ebû Dâvûd, İbn Ömer tarihiyle Hz. Peygamber’e ref etmiştir. bk. Ebû Dâvûd, 2009, “Alışveriş”, 56.

⁸⁰ Cürf ya da Curuf Medine’de, Medine’ye 3 mil uzaklıkta Şâm güzergâhında bir yerdir. bk. Nureddin Ali b. Ahmed es-Semhûdî, *Vefâu’l-vefâ bi ahhârî dâri’l-Mustafa (sav)*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1984), 1175.

⁸¹ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 80.

“Rızkı yerin altında arayınız.”⁸² “Ziraatçı Rabbi ile ticaret yapar.”⁸³ Ayrıca onlar, Hz. Peygamber’in Fedek ve Hayber arazilerinde payının olduğunu, ömrünün son demlerinde iâşesini oralardan sağladığını belirttikten sonra delillerini destekleyen sahâbe uygulamalarına da yer vermektedirler. Örneğin, Hz. Ömer’in Hayber’de *Semğ* adı verilen bir toprağının⁸⁴ İbn Mes’ûd’un, Hz. Hasan’ın ve Ebû Hüreyre’nin Sevâd’da ekin arazilerinin, İbn Abbas’ın Sevâd’da ve diğer yerlerde ekin arazilerinin olduğunu ve oraları ettiklerini belirtmektedirler. Şeybânî ve şârihi, zikrettikleri delillerle çiftçiliğin kınanmış bir meslek olmadığını belirttikten sonra “Çiftçilik kınanmış bir meslektir.” diyenlerin zikrettikleri haberleri şu şekilde te’vil etmektedirler: “İnsanların hepsi ziraatle meşgul olup, cihâddan yüz çevirip düşmanları onları yenmek için ümit beslemesin diye çiftçilik eleştirilmiş olabilir.” Nitekim bu yorum İbn Ömer’in mezkûr rivayetinde de şöyle gelmiştir. “Sizler cihâddan geri durdunuz. Zelil oldunuz öyle ki düşmanlarınız sizi yenebilmeyi umut etmektedir.” İnsanların bir kısmı cihâdla, bazıları da ziraatle meşgul olursa çiftçinin ziraat işinde, cihâd eden için yardım, mücahidin işinde de ziraatçinin ziraatlerini savunması ameliyesi söz konusu olmaktadır. Onlar bu bakış açılarıyla çiftçiliğin kınanmış bir meslek olmadığını temellendirmeye çalışmaktadırlar.⁸⁵

3.6. Garîb Kelimeleri Açıklama

Şeybânî ve Serahsî’nin, hadislerdeki gayeyi açıkladıkları gibi yer yer onlarda geçen bilinmeyen kelimeleri de açıkladıkları görülmektedir. Örneğin, “Allah, yüce işleri sever, düşük işleri sevmez.”⁸⁶ hadisinde geçen *düşük işlerden* kastın, yapımıyla insanın değerini düşüren iş olduğunu belirtmektedirler.⁸⁷

“Kuşların ondan yemesi onun için sadakadır.”⁸⁸ hadisinde geçen “العافية/kuşlar” kelimesine onlar, “rızkı için yuvasından çıktıktan sonra yuvasına dönen kuşlar” anlamı vermektedirler.⁸⁹

“Allah’ım bu’sten ve tebâustan sana sığınırım.”⁹⁰ rivayetinde geçen *bu’sun*, fakirlik; *tebâusun* da miskinlik anlamına geldiğini belirtmektedirler.⁹¹ Mezkûr örneklerde de görüldüğü üzere Şeybânî veya şârihi Serahsî anlamı kapalı

⁸² Ahmed b. Hanbel, *Fedâilü’s-sahâbe*, thk. Vasiyullah b. Muhammed Abbâs (Mekke, 1983), 314.

⁸³ Bu hadisi kaynaklarda bulamadım.

⁸⁴ Buhârî, “Vasiyet”, 22.

⁸⁵ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 140-145.

⁸⁶ Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-’evsat*, thk. Târık b. ‘Ivedillah ve Abdulmuhsin b. İbrahim (Kâhire: Dâru’l-Harameyn, 1995), 3/210 (No. 2940); Kudâî, *Müsnedü’s-Şihâb*, 2/150.

⁸⁷ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 137.

⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 22/382 (No. 14500).

⁸⁹ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 147.

⁹⁰ Benzer rivayet için bk. Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, 5/273 (No. 5308).

⁹¹ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 110.

anlaşılmayan garîb kelimeleri açıklamak suretiyle anlamdaki kapalılığı gidermişlerdir.⁹²

3.7. Bir Hadisi Önemine Binaen Birden Fazla Yerde Kullanma

Şeybânî ve şârihi, önemine ve duyulan ihtiyaca binaen aynı hadisi birden fazla yerde kullanmışlardır. Örneğin, onlar, çiftçilikle uğraşanla cihâd eden mücahidin birbirine muhtaç olduğunu işlerken “Mü’minler binadaki tuğlalar gibi birbirini desteklerler.”⁹³ rivayetini nakletmiştir.⁹⁴ Aynı hadisi önemine binaen kişinin ömür boyu ihtiyaç duyacağı şeylerin hepsini öğrenmesinin mümkün olamayacağını bir şekilde diğer mü’min kardeşlerine ihtiyaç duyacağını vurgularken de kullanmışlardır.⁹⁵

Onlar, sürekli tok olmanın zorunlu olmadığını, doğrusunun Hz. Peygamber’in tercih ettiği yöntem olduğunu belirtirken Resûlullah’ın şöyle buyurduğunu belirtmektedirler:⁹⁶ “Birgün aç kalırım, bir gün tok olurum.”⁹⁷ Hz. Peygamber’e dünya hazinelerinin anahtarı arz edilince onları reddedip kul-peygamber olmayı tercih ettiğini vurgularken de yazarlar aynı hadisi aktarmaktadırlar.⁹⁸

Onlar, “Hiçbir Peygamber’in Allah’tan en üstün dereceyi bırakıp da düşüğünü istemesi düşünülemez.” şeklindeki düşüncelerinin delilleri olarak bazı hadisler zikretmektedirler. Bunlardan bir tanesi de “Veren el, alan elden hayırlıdır.”⁹⁹ hadisidir.¹⁰⁰ Bu hadisi onlar, “Veren alandan daha hayırlıdır.” konusunu detaylandırırken tekrar aktarmaktadırlar.¹⁰¹

4. *Kitâbü'l-Kesb*'de Kullanılan Hadislerin Sıhhat Bakımından Değerlendirilmesi

Şeybânî ve Serahsî, *Kesb*'de hadis kullanırken rivayetin sıhhatiyle ilgili hiçbir bilgi vermemektedirler. Onların esere aldıkları hadisler incelenirken kitabın muhtevassından ya da genel hitap kitlesinden olsa gerek ki sahihin yanı sıra hasen, zayıf ve kaynağını tespit edilemeyen birçok hadis kullandıkları görülmüştür. Konu aşağıdaki alt başlıklarda detaylandırılacaktır.

⁹² Başka örnekler için bk. Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 73-74, 142.

⁹³ Buhârî, “Namaz”, 88; Müslim, “İyilik ve Akrabalık Bağı”, 65.

⁹⁴ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 146.

⁹⁵ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 164.

⁹⁶ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 182.

⁹⁷ Tirmizî, “Zühd”, 35.

⁹⁸ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 242.

⁹⁹ Buhârî, “Zekât”, 18; Müslim, “Zekât”, 95.

¹⁰⁰ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 108.

¹⁰¹ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 198; Konuyla ilgili başka örnekler için bk. Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 124, 183.

4.1. Sahih Hadis Kullanımı

Şeybânî ve şârihinin, mezkûr eserlerinde sahihliği herkes tarafından kabul edilen hadisler kullandıkları görülmektedir.¹⁰² Onlar, infâk ve yemek mevzusunu ele alırken “Güçlü mü’min, Allah katında zayıf mü’minden daha sevimlidir. Hepsinde hayır vardır.”¹⁰³ hadisine yer vermektedirler.¹⁰⁴

“Zenginliğe şükür mü daha faziletli yoksa fakirliğe sabır mı?” konusunda âlimlerin görüşlerine yer verirken “Sabretmek, zenginlikten daha faziletlidir.” görüşünü benimseyenlerin delilleri arasında “Mü’min ayağına batan bir dikene varıncaya kadar her şeyden sevap alır.”¹⁰⁵ hadisini zikretmektedirler.¹⁰⁶

Hz. Peygamber’e zekât almak helâl olmamasına rağmen zekât dağıtımıyla ilgilendiğinden bahsederken “Zekât, Muhammed’e ve onun ailesine helâl değildir.”¹⁰⁷ hadisini aktarmaktadırlar.¹⁰⁸ Mezkûr rivayetlerde olduğu gibi onlar sıhhatinde ihtilaf bulunmayan hadisler aktardıkları gibi sened bakımından sıhhati ihtilafı olanlara da yer vermektedirler.

4.2. Sahihliğinde İhtilaf Olan Hadisler Kullanmaları

Şeybânî ve şârihi, güvenilir tüccar olmanın ehemmiyetinden bahsederken şu hadise yer vermektedirler: “Dürüst tüccar kıyamet gününde iyi kimselerle birlikte dir.”¹⁰⁹ Hadis, bu lafızlarla temel kaynaklarda geçmemektedir. Anlamca yakını İbn Mâce, Tirmizî ve Hâkim’de geçmektedir. İbn Mâce’nin rivayeti şöyledir: “Emin ve doğru Müslüman tüccar kıyamet gününde şehidlerle beraberdir.”¹¹⁰ Şuayb Arnâvût’a göre bu hadis şahitleriyle beraber *hasen* bir hadistir. Hadisin senedinde geçen Külsüm b. Cevşen el-Kuşeyrî’nin sikalığı hakkında cerh ta’dil âlimleri ihtilaf etmişlerdir. Külsüm’ü; Buhârî ve Yahya b. Maîn *güvenilir* addederken Ebû Hâtim, *zayıf*; Ebû Dâvûd, *munkeru’l-hadis* kabul etmiştir. Zehebî onun hadisleri için

¹⁰² Ehl-i hadisin, “Ümmet; Buhârî ve Müslim’in *Sahih*lerine aldığı hadislerin sıhhati üzerine icma etmiştir.” görüşünden hareketle bu eserlerde geçen hadisler sahih kategorisinde değerlendirilmiştir. (bk. Osman b. Abdurrahman İbnü’s-Salâh, *’Ulûmu’l-hadîs*, thk. Usâme el-Belhî (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 2010), 18-21; Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi* (İstanbul: İFAV, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021), 157.)

¹⁰³ Müslim, “Kader”, 34; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 14/424 (No. 8829); Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân bi tertîbi İbn Balabân* (Beyrut: Muessetu’r-Risâle, ts.), 13/28 (No. 5721).

¹⁰⁴ Şeybânî, *Kitâbü’l-Kesb*, 166.

¹⁰⁵ Müslim, “Birr”, 48.

¹⁰⁶ Şeybânî, *Kitâbü’l-Kesb*, 119.

¹⁰⁷ Müslim, “Zekât”, 161; Ebû Bekr b. Hemmâm b. Nafî’ el-Himyerî es-San’ânî Abdurrezâk, *el-Musannef*, thk. Habîbürrahmân el-A’zamî (Beyrut, 1970), 4/50.

¹⁰⁸ Şeybânî, *Kitâbü’l-Kesb*, 200.

¹⁰⁹ Şeybânî, *Kitâbü’l-Kesb*, 146-147.

¹¹⁰ İbn Mâce, “Ticaret”, 1.

ceyyidu'l-isnâd ve *sahîhu'l-ma'nâ* demiştir.¹¹¹ el-Hâkim, *Müstedrek*'te bu hadisin sahih olduğunu belirtmektedir.¹¹² Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*'de "İbn Kattân'ın bu rivayete Kesîr b. Hişâm'dan dolayı itiraz ettiğini, Müslim; senedini tahrîc ettiyse de Ebû Hatim ve onun dışındakilerin onu zayıf gördüklerini" belirtmektedir.¹¹³ Mezkûr rivayetin yakın anlamlısını Tirmizî şu şekilde aktarmıştır: "Dürüst ve güvenilir tüccar peygamberler, sıddîkler ve şehidler ile beraberdir." Tirmizî, hadise *hasen* hükmünü vermektedir.¹¹⁴ Bütün bu açıklamalardan sonra hadisin *hasen* olma ihtimalinin daha ağır bastığı söylenebilir.

Onlar, giyimde orta yolu ele alırken kişinin vakitlerinin genelinde yıkanmış, temiz elbise giymesi gerektiğini; yeni ve güzel elbise almak suretiyle külfet altına girmemesini işlerken şu hadise yer vermektedir: "Sadelik imândandır."¹¹⁵ Rivayeti Ahmed b. Hanbel,¹¹⁶ Ebû Dâvûd¹¹⁷ ve İbn Mâce¹¹⁸ kitaplarında zikretmişlerdir. el-Hâfız el-İrâkî'ye göre hadis *hasen* iken ed-Deylemî'ye göre *sahihtir*.¹¹⁹ İbn Hacer hadis için; "Ebû Dâvûd tarafından tahrîc edilmiş olup isnadı *sahihtir*."¹²⁰ demektedir. Şuayb Arnavûd, yaptığı inceleme sonucunda rivayetin *hasen* olduğuna karar vermiştir.¹²¹ Mezkûr açıklamalardan da anlaşılacağı üzere hadisi *sahih* kabul edenlerin yanı sıra *hasen* olarak görenler de bulunmaktadır.

Onlar, infakta sevap, hesap, eleştiri ve ceza konusunu işlerken şu hadise yer vermektedirler: "Bir kimse helâl olmayan bir yoldan bir para kazanır, onu ailesi için harcar, o mal onun için bereketlenirse/artarsa ya da onunla sadaka verir o sadaka ondan kabul edilirse ya da ondan o mal geriye kalırsa, bu mal onun için ancak cehennem azığı olur."¹²² Hadis bu şekliyle kaynaklarda geçmemekle birlikte İbn Mes'ûd'un aktarmış olduğu bir rivayetin yakın anlamlısı şöyle geçmektedir: "...Bir kimse helâl olmayan bir yoldan para kazanır, ondan harcar, o mal onun için artarsa ya da onunla ondan sadaka vermez ki o sadaka ondan kabul edilsin ya da ondan o mal geriye kalırsa bu mal onun için ancak cehennem azığı olur."¹²³ Heysemî, Ahmed b. Hanbel'in rivayetini aktardıktan sonra şöyle demiştir: "Bazı râvilerin sikaliğinde ihtilaf olmasına rağmen Ahmed b. Hanbel sikaliği ihtilafı olanları da *sika* kabul

¹¹¹ İbn Mâce, "Ticaret", 1, 3/272 (1. dipnot).

¹¹² Muhammed b. Abdillâh Hâkim en-Nisâbûrî, *Târîhu Nişâbûr* (Tahrân: İbn Sina Yayınları, ts.), 2/6.

¹¹³ Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr şerhu'l-câmi'i's-sağîr* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1982), 3/278.

¹¹⁴ Tirmizî, "Alışveriş", 4.

¹¹⁵ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 178.

¹¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/238 (No. 4161).

¹¹⁷ Ebû Dâvûd, 2009, "Süsleme", 0.

¹¹⁸ İbn Mâce, "Zühd", 4.

¹¹⁹ Münâvî, *Feyzu'l-kadîr*, 3/217.

¹²⁰ Hâfız Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mizân*, thk. Abdulfettah Ebû Gudde (Beyrut: Mektebetü'l-Matbuâtî'l-İslâmiyye, 2002), 10/368.

¹²¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/238 (No. 4161); Ebû Dâvûd, 2009, "Süsleme", 0 (No. 4161, 2. dipnot).

¹²² Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 214-215.

¹²³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/189 (No. 3672).

etmiştir.”¹²⁴ Heysemî, eserin başka bir yerinde “Ahmed, rivayet etmiş, râvîlerinin bir kısmı mestur, çoğunluğu sikadır.” demiştir.¹²⁵ Şuayb Arnavût'a göre hadisin senedinde geçen es-Sabah b. Muhammed'den dolayı hadisin senedi zayıftır.¹²⁶ Hadisin râvîlerinin sikalı hakkında ihtilaf olduğundan o sahih derecesinde yer almamaktadır. Mezkûr açıklamalardan da anlaşılacağı üzere *Kesb*'de sıhhati hakkında ihtilaf bulunan rivayetler yer almaktadır.

4.3. Hasen Hadis Kullanımı

Şeybânî ve Serahsî, “Zenginliğe şükür mü, yoksa fakirliğe sabır mı daha faziletli?” konusunu işlerken “Şükreden karnı tok kimse, sabreden aç gibidir.”¹²⁷ rivayetini aktarmaktadır. Bahsi geçen rivayet Tirmizî'ye göre *hasen* garibtir.¹²⁸ Buhârî, rivayeti *Sahîh*'inde muallak bir senedle rivayet etmiştir.¹²⁹ Onların, düşük kazancın mubahlığını savunanların delillerini zikrederken aktarmış oldukları “Mü'min, nefsinin zelil etmemelidir.”¹³⁰ hadisi için Tirmizî, *hasen ve garibtir*, demiştir.¹³¹

İhtiyaç sahibini doyurmaktan bahsederken onların kullanmış oldukları “Yanıdaki komşusu aç iken tok yatan, iman etmiş değildir.”¹³² şeklindeki rivayetin senedi zayıftır. Süyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*'de Bezzâr'ın *Müsned*'ine¹³³ ve Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebîr*'ine¹³⁴ dayanarak hadisi *hasen* seviyesine çıkartmıştır.¹³⁵ el-Münâvî'nin *Feyzü'l-kadîr*'de belirttiğine göre hadisin isnâdı Münzirî ve Heysemî'ye göre *hasendir*.¹³⁶ Mezkûr örneklerde görüldüğü üzere müellifler *Kesb*'de *hasen* hadis kullanmışlardır.

¹²⁴ Ebû'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Ebi Bekr el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, thk. Hüsâmuddîn el-Kudsî (Kâhire: Mektebetü'l-Kudsî, 1994), 10/228.

¹²⁵ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 1/53.

¹²⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/189 (No. 3672).

¹²⁷ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 116.

¹²⁸ Tirmizî, “Kıyametin Sıfatları”, 43.

¹²⁹ Buhârî, “Yemek”, 56.

¹³⁰ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 137.

¹³¹ Tirmizî, “Fiten”, 68.

¹³² Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 186.

¹³³ Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr, *el-Behrü'z-zehhâr el-ma'rûf bi müsnedi'l-Bezzâr*, thk. Mahfuzurrahman Zeynullah, Âdil b. Sa'd, Sabrî Abdülhâlik (Beirut: Muessetu Ulumi'l-Kur'ân, 2009), 14/26.

¹³⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 1/259 (No. 751).

¹³⁵ Ebû'l-Fadl Celaluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-Câmiu's-sağîr fî ehâdisi beşiri'n-nezir* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004), 476 (No. 7771).

¹³⁶ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 5/407; Şeybânî'nin kullanmış olduğu *hasen* hadis için ayrıca bk. Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 115.

4.4. Zayıf Hadis Kullanımı

Müellifler, düşük kazancın mübahlığı konusunu ele alırken şu rivayeti aktarmaktadırlar: “Ailenin geçimini sağlamak için çalışmak en faziletli ameldir.”¹³⁷ Bu rivayet temel hadis kaynaklarında geçmemektedir. Süyûtî, hadisi İbnü'l-Lâl'in Ebû Sa'îd el-Hudrî'den aktardığını belirttikten sonra rivayete *zayıf* hükmünü vermiştir.¹³⁸ Münâvî; hadisin senedinde geçen İsmâil b. Ömer için “bilinmeyen bir şeyh, Atiyye el-Avfi'yi Zehebî, *ed-Duâfa*'da zikrettiğini ve ricâl âlimlerinin onu zayıflardan saydığını” belirtmiştir.¹³⁹

Onlar, fakirliğe sabır konusunda âlimlerin görüşlerini aktarırken “Sabır, imanın yarısıdır.”¹⁴⁰ hadisine yer vermektedirler.¹⁴¹ Süyûtî, hadisin İbn Mes'ûd'dan rivayet edildiğini belirttikten sonra hadis için *zayıf* hükmü vermiştir.¹⁴² Ebû Nuaym,¹⁴³ Kudâî¹⁴⁴ ve İbnü'l-Cevzî¹⁴⁵ İbn Mes'ûd'dan hadisi merfû olarak rivayet etmişlerdir. Onlara göre hadisin senedinde zayıf râvîler bulunmaktadır. İbn Hacer, “Hadisin merfûluğu sabit olmamıştır. Doğrusu, onun *mevkûf* ve İbn Mes'ûd'un sözlerinden olmasıdır.”¹⁴⁶ demiştir. Taberânî, sahih bir senedle İbn Mes'ûd'dan *mevkûf* olarak rivayet etmiştir.¹⁴⁷ İbn Hacer ve Heysemî'nin¹⁴⁸ belirttiği gibi o *merfû* değil *mevkûf*tur. Mezkûr örneklerden de anlaşıldığı üzere müellifler eserde zayıf hadis kullanmışlardır.¹⁴⁹

4.5. Kaynağı Bilinmeyen Rivayetler Aktarmaları

Kesb'de Şeybânî ve şârihi'nin hadis olarak naklettikleri ancak kaynaklarda kaynağı bulunmayan rivayetler de bulmak mümkündür. Örneğin, onlar, aç kalmanın mekruhluğu konusunu işlerken şu rivayete yer vermektedirler: “Nefsin senin binitindir. Ona itina ile davran ve onu aç bırakma!”¹⁵⁰

Hamdin öneminden bahsederken yazarlar, “Dünya bir lokma yapılsa da, mü'min onu yutsa ve elhamdülillah dese yaptığı şey ona verilenden daha hayırlı

¹³⁷ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 138.

¹³⁸ Süyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, 79.

¹³⁹ Münâvî, *Feyzu'l-kadîr*, 2/26.

¹⁴⁰ Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, 1/127.

¹⁴¹ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 118.

¹⁴² Süyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, 2/316.

¹⁴³ Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak b. Mûsâ b. Mihrân el-İsfehânî Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), 5/34.

¹⁴⁴ Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, 1/127.

¹⁴⁵ Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *el-İlelu'l-mütenâhiye fi'l-ehâdisi'l-vâhiye*, thk. İrşâdulhak el-Eserî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983), 2/815.

¹⁴⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mizân*, 1/48.

¹⁴⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 9/107 (No. 8544).

¹⁴⁸ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 1/57.

¹⁴⁹ Eserde geçen zayıf hadislerle ilgili başka örnekler için bk. Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 71, 76, 137, 202, 184.

¹⁵⁰ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 183.

olurdu.”¹⁵¹ rivayetini, rızık elde etmek için sebeplere sarılmayı işlerken de şu rivayeti aktarmaktadır. “Kulum elini çalıştır ki, sana rızıkını indireyim.”¹⁵²

Hadis kaynaklarında geçmeyen mezkûr rivayetler gibi daha başka rivayetleri de *Kesb'*de bulmak mümkündür.¹⁵³ Hadis ilminde yetkin olan Şeybânî ve onun şârihi Serahsî'nin kaynaksız hadis aktarması eserin bir eksiği olarak görülebilir. Ancak yazarların yanlarında sonraki âlimlere kadar ulaşmayan kaynakların veya senetlerinin olabileceği ihtimalini gözden ırak tutmamak gerekir. Zira Şeybânî'nin yaşadığı dönemde hadisler henüz tam ve sistemli olarak eserlere aktarılmadığı gibi her muhaddisin kendine has sened ve tariklerinin olduğu da bilinen bir husustur. Eserin şârihi Serahsî de uzun süre hapiste kaldığından dolayı rivayetlerin sıhhat ve kaynak tahlilini yapamamış olabilir. Bütün mezkûr eksikliklere rağmen eser orijinalliğini koruduğu gibi faydadan da hali değildir.

5. Kitâbü'l-Kesb'de Kullanılan Hadislerin Sened ve Kaynak Bakımından Değerlendirilmesi

*Kesb'*in yazar ve şârihi hadislerin senedini bütünüyle zikretmediği gibi hadislerin senediyle ilgili hiçbir değerlendirmede de bulunmamaktadırlar. Onların eserinde, *mavkûf* ve *maktu'* hadislere de yer verdikleri görülmektedir.

5.1. Sahâbî Râvinin Zikredilmesi

Şeybânî ve şârihi, aktardıkları hadislerde genellikle sened zincirini zikretmemektedirler. Bazen doğrudan “Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:” diyerek hadisi verirken az da olsa hadisin sahâbe râvisini de zikretmektedirler. Sahâbî râviyi zikrettiği yerlere şu örnekleri vermek mümkündür: İbn Mes'ûd'un aktardığına göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Çalışmak her Müslümana farzdır.”¹⁵⁴ Bu rivayetin yakın anlamlısı hadis kaynaklarında şöyle geçmektedir: “Helâli aramak, farzdan sonraki farzdır.”¹⁵⁵

Onlar, kazancın mübahlığından bahsederken Hz. Âişe'nin, rivayet ettiği şu hadise yer vermektedirler:¹⁵⁶ “Âdemoğlunun iki vadi dolusu altını olsa üçüncüsünü de onların yanında ister, insanoğlunun karnını topraktan başka hiçbir şey

¹⁵¹ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 229.

¹⁵² Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 93.

¹⁵³ Kaynağı bulunmayan rivayetlere başka örnekler için bk. Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 102, 182, 213, 236.

¹⁵⁴ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 71.

¹⁵⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 10/90; Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, 1/104.

¹⁵⁶ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 132-133.

doldurmaz. Allah tövbe edenin tövbesini kabul eder.”¹⁵⁷ Görüldüğü üzere müellifler, *Kesb*'de önemine binaen bazı hadislerin sahâbî râvisini zikretmişlerdir.¹⁵⁸

5.2. Sahâbîlerin Sözlerine Yer Verilmesi

Şeybânî ve Serahsî, eserinde hadislerden yararlandıkları gibi hadis ilmi açısından mevkûf hadis olarak kabul edilen sahâbe sözlerine de yer vermişlerdir. Onlar, *Kesb*'de meramını ifade ederken dört halife, İbn Mes'ûd, Ebû Zerr, İbn Abbâs ve İbn Ömer gibi sahâbîlerin sözlerinden de faydalanmıştır.¹⁵⁹ Örneğin, Hz. Ebû Bekir, Hz. Âişe'ye hastalığında; “Zenginlik bakımından en çok sevdiğim insan sensin, fakirlik bakımından da en çok değer verdiğim insan yine sensin.”¹⁶⁰ demiştir.¹⁶¹

Hz. Ömer, Kur'ân okuyup münzevî bir hayat yaşayan bir topluluğa rastlayınca onların kim olduğunu sordu. Kendisine, “Onlar Allah'a tevekkül edenlerdir.” denildi. O, “Hayır, onlar tevekkül edenler değil, insanların mallarını yiyen teekkül edenlerdir/yiyicilerdir. Size tevekkül edenleri haber vereyim mi?” dedi. Kendisine “Evet.” denildi. O da “Tevekkül eden, tohumu yere atıktan sonra Rabbine tevekkül edendir.” dedi. Başka bir rivayette ise o, “Ey Kur'ân okuyucuları! Başınızı kaldırın ve kendiniz için kazanç elde ediniz.”¹⁶² demiştir.¹⁶³ Şeybânî ve şârihi, kimi zaman görüşlerini desteklemek için sahâbe sözlerini aktardıkları gibi onların uygulamalarını¹⁶⁴ ve tabiînin sözlerini¹⁶⁵ de rivayet etmişlerdir.

5.3. Sahâbe Sözünün Hz. Peygamber'e İzafe Edilmesi

Müelliflerin, *Kesb*'in bazı yerlerinde sahâbe sözünü Hz. Peygamber'e attettikleri görülmektedir. Onların izafe ettikleri mevkûf hadisler iyice araştırıldığında mana ile de olsa Hz. Peygamber'den benzerinin geldiği görülmektedir. Buradan hareketle onların elinde hadisin farklı bir senedinin olabileceği ya da diğer rivayetlerden hareketle hadisi refetmiş olma ihtimali bulunmaktadır. Konuyla ilgili şu rivayetleri zikretmek mümkündür:

¹⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 31/32 (No. 19280); Buhârî, “Rikâk”, 10; Müslim, “Zekât”, 116-119; Tirmizî, “Zühd”, 27.

¹⁵⁸ Konuyla ilgili başka örnekler için bk. Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 113, 126, 156-157, 207, 213-214, 215, 216.

¹⁵⁹ bk. Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 136, 142, 226-227, 235, 242-243.

¹⁶⁰ Ebû Abdillâh el-Asbahî el-Yemenî Mâlik b. Enes, *Muvattâ*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî (Ebû Zâbî, 2004), “Akdiye”, 2783.

¹⁶¹ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 109.

¹⁶² Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 8/238.

¹⁶³ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 88. Başka örnekler için bk. 136.

¹⁶⁴ Örnek olarak bk. Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 237.

¹⁶⁵ Örnekler için bk. Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 153-154, 211-212.

Hiz. Peygamber'e en faziletli amelin hangisi olduğu sorulunca cevap olarak "أَحْمَرُهَا/bedene en zor geleni" buyurmuştur.¹⁶⁶ Yazarların, Hiz. Peygamber'e ref ettiği bu rivayet Kâsım b. Sellâm'a göre hadis değil, İbn Abbâs'ın sözüdür. Kendisine "Amellerin en faziletlisi hangisidir?" diye sorulunca o da "أَحْمَرُهَا" dedi.¹⁶⁷ Benzer görüşü İbnü'l-Cevzî,¹⁶⁸ Zemahşerî¹⁶⁹ ve İbnü'l-Esîr¹⁷⁰ de aktarmaktadır. Dolayısıyla bu söz hadis değil, İbn Abbâs'ın kelimidir. İbn Abbâs'tan gelen bu hadisin, mana olarak şâhidi Buhârî ve Müslim'de geçmektedir. Müslim'in aktardığı rivayet lafızları şu şekildedir: "Hz. Âişe hacta, adet olunca umre yapamayacağından korkup Hiz. Peygamber'e şu soruyu sordu: 'İnsanlar iki ibadetle -hac ve umre- dönüyorlar. Ben tek bir ibadetle -hac- ile dönüyorum.' Hiz. Peygamber, ona 'Bekle! Temizlenince ten'ime çıkar orada umre niyetine ihrama girer telbiye getirirsin. Sonra yarın falan yerde karşılaşırız. Fakat şunu bil ki, yapacağın umrenin sevabı, bu uğurda yapacağın harcamalar veya katlanacağın zorluk ve meşakkat kadardır.'¹⁷¹ buyurdu."¹⁷²

Şeybânî ve Serahsî, düşük kazancın mübah ve dilenmekten daha iyi olduğunu delillendirmek için Hiz. Peygamber'in, Hakîm b. Hizâm'a ya da onun dışında başkasına söylemiş olduğu; "Değerini düşüren bir kazanç yolu, ister versinler, ister vermesinler, insanlardan dilenmeden daha iyidir." rivayetini getirmişlerdir.¹⁷³ Bu lafızlarla Hiz. Peygamber'e ref edilmiş bir hadis kaynaklarda geçmemiş, yakın anlamlısı Hiz. Ömer'in sözü olarak Muttâkî el-Hindî tarafından şu şekilde aktarılmıştır: "Bazı düşüklüklerin olduğu kazanç, insanlara dilenmekten hayırlıdır."¹⁷⁴ Yukarıdaki iki rivayeti tamamlayıcı mahiyette Buhârî şu hadisi aktarmıştır:

"Hakîm b. Hizâm şöyle dedi: Hiz. Peygamber'den (sav) atıyye istedim, o bana istediğimi verdi, Sonra tekrar istedim, yine bana verdi. Sonra üçüncü kere yine istedim, bu sefer de bana verdi ve şöyle buyurdu: 'Ey Hakîm! Şüphesiz bu dünya malı göz alıcı ve tatlıdır. Her kim bu malı hırs yapmaksızın cömertlikle alırsa, aldıkları onun için bereketli kılınır. Her kim de bunu nefis hırsıyla alırsa bu mal onun için bereketli olmaz. O, sürekli yiyip doymayan obur gibidir. Veren el alandan hayırlıdır.' Hakîm dedi

¹⁶⁶ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 103.

¹⁶⁷ el-Kâsım b. Sellâm Ebû Ubeyd, *Ğarîbu'l-Hadis*, thk. Muhammed Abdulmu'îd Hân (Kâhire, 1413), 5/248-249.

¹⁶⁸ Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Garîbu'l-hadis*, thk. Abdülmu'tî Emîn Kal'acı (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004), 1/242.

¹⁶⁹ Ebül-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Ahmed ez-Zemahşerî, *el-Fâik fî garîbi'l-hadis*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî - Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1993), 1/319.

¹⁷⁰ Ebû's-Saâdât el-Mübârek b. Muhammed İbnu'l-Esîr el-Cezerî İbnu'l-Esîr el-Cezerî, *en-Nihâye fî ğarîbi'l-hadis ve'l-eser*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî - Mahmûd Muhammed et-Tanâhî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 1/440.

¹⁷¹ Buhârî, "Umre", 8; Müslim, "Hac", 126.

¹⁷² Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 103-104 (4. dipnot).

¹⁷³ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb*, 139.

¹⁷⁴ Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-'ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, thk. Bekrî Hayyânî - Saffet es-Sekkâ (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 4/122.

ki; Ben: ‘Yâ Rasûlallah! Seni hak ile gönderene yemin olsun ki, ben şu dünyadan ayrılincaya kadar senin dışında hiç kimsenin malından bir şey alıp eksiltmem’, dedim. Hz. Ebû Bekir, Beytü’l-mâl’deki hakkını vermek için Hakîm’i çağırdı. Fakat Hakîm, Hz. Ebû Bekir’in bu ihsanını kabul etmedi. Sonra Hz. Ömer de hakkını vermek için onu çağırdı, Hakîm ondan da herhangi bir şey kabul etmedi. Bunun üzerine Hz. Ömer, ‘Ey Müslümanlar topluluğu! Sizleri Hakîm üzerine şahid tutuyorum ki, fey malından tayin edilmiş olan hakkını kendisine veriyorum, fakat o bu hakkını almaktan imtina ediyor.’, dedi. Hakîm, Hz. Peygamber’den (sav) sonra vefat edinceye kadar hiçbir insanın malından bir şey alıp eksiltmedi.”¹⁷⁵

Örneklerden de anlaşılacağı üzere müellifler eserin bazı yerlerinde sahâbe sözünü ya sehven ya da elindeki bir senede dayanarak Hz. Peygamber’e izafe etmişlerdir.

5.4. Tâbiîn Sözlerine Yer Verilmesi

Müellifler, *Kesb*’de sahâbîlerin sözlerine yer verdiği gibi zaman zaman tâbiînün büyüklerinin sözlerine de yer vermiştir. Örneğin, ilim tahsili ve onu insanlara ulaştırmanın öneminden bahsederken insanların ihtiyaç duymadığı ilmi onlara aktarmanın farz olmadığını Hasan el-Basrî’nin şu sözüne de dayandırmışlardır: “Bedir savaşına katılan yetmiş sahâbîye ulaştım. Hepsi inzivaya çekilmişti. Kendilerine ihtiyaç duyulmadığından hiçbiri insanlara ilim öğretmekle uğraşmıyorlardı.”¹⁷⁶

Ahnef b. Kays’ın hadisinde geldiği üzere o, Hz. Ömer’in yanındaydı. Ona, içerisinde arpa ekmeği ve yap olan bir kap geldi. Hz. Ömer, Ahnef’i de davet ederek ondan yemeye başladı. Yemek, Hz. Ömer’e bile yetmiyordu. Bu durumu Ahnef, Hz. Hafsa’ya anlatınca o: “Allah, Emîru’l-Mûmîn’e dünyayı genişletmiştir. Keşke o da kendine genişlik tanısa da yemeğini güzel yapsa” dedi.¹⁷⁷ Yazarlar, âyet tefsirlerine,¹⁷⁸ sahâbe ve tâbiîn sözlerine yer verdiği gibi bazen de isim vermeksizin tâbiînün uygulamalarını da aktararak kendi görüşlerini desteklemektedirler.¹⁷⁹

SONUÇ

Şeybânî, *Kûfe*’de Ebû Hanife ve Ebû Yûsuf gibi âlimlerin ilminden yararlandığı gibi Medine başta olmak üzere birçok İslâm beldesini gezerek oradaki ulemadan da hadis ve fıkıh dersleri almıştır. O, ilimde yetkinleştikçe onun ilminden faydalanmak için öğrenciler dünyanın dört bir yanından ona doğru gelmeye başlamıştır. O, talebe yetiştirmekle kalmamış, hadis ve fıkıh başta olmak üzere İslâmî ilimlerin farklı alanlarında eserler de te’lif etmiştir. Kadılık ve başkadılık görevlerinde bulunmak suretiyle teorik bilgisini pratiğe dökmüş ve halkın hizmetine sunmuş olan

¹⁷⁵ Buhârî, “Zekât”, 50; Benzer rivayet için bk. Müslim, “Zekât”, 96.

¹⁷⁶ Şeybânî, *Kitâbü’l-Kesb*, 153-154.

¹⁷⁷ Şeybânî, *Kitâbü’l-Kesb*, 211-212.

¹⁷⁸ Örnek olarak bk. Şeybânî, *Kitâbü’l-Kesb*, 75.

¹⁷⁹ Örneğin bk. Şeybânî, *Kitâbü’l-Kesb*, 154.

fakîhlerdendir. Yazmış olduğu eserleri kendisinden sonra gelen Müslümanlar için başvuru kaynağı olmuştur. Eserin şârihi Serahsî de fennî ilimlerin önde gelen otoritelerinden olup “imâm, allâme, hucce, kelâmcı, fakîh, usûlcü ve münazaracı” yönleriyle öne çıkmıştır. Düşüncelerinden dolayı uzun süre hapis yatmıştır. Hapiste bile eser yazmaktan ve öğrenci yetiştirmekten geri durmamıştır. O, Hanefî fikhının mütekaddimîn ve müteahhirîn devirlerini birbirlerinden ayıran sınır çizgisindeki âlimlerindendir.

Şeybânî'nin *Kesb* konusunda ilk kitap yazanlardan olduğu âlimlerce kabul edilmiştir. O ve şârihi, *Kitâbü'l-Kesb*'de bir konuyla ilgili kendi görüşlerini belirttikten sonra onu destekleyen âyetlerden ve hadislerden de faydalanmışlardır. Âyetleri yorumlarken az da olsa tabiîn müfessirlerinin görüşlerini de dikkate aldıkları müşahede edilmiştir. Onlar ele aldıkları konuyu destekleyen âyetleri zikrederken âyetlerin siyâk-sibâkı, sebab-i nüzûlü, nâsîh-mensûhu ve muhkem-müteşâbihi gibi tefsir usûlünü ilgilendiren konuları göz önünde bulundurmamışlardır. Âyetleri bir bütün olarak işlememiş, meramlarını ifade eden kısmını aktarmakla iktifa etmişlerdir. Âyetlerde olduğu gibi hadislerde de istişhâda konu olan kısmı nakletmiş, rivayetin kalan bölümünü aktarmamışlardır. Ayrıca hadislerin sebab-i vürûdüne, bağlamına, sened zincirine ve ricâl bilgisine hiçbir şekilde yer vermemişlerdir. Bununla birlikte eserde az da olsa sahâbî râviyi zikrettiği yerlere rastlamak mümkündür. Genellikle hadisi diğer ifadelerden ayırt etmek için “Resulullâh (sav) şöyle buyurdu:” gibi kalıp ifadeler kullanmışlardır.

Onlar, kendilerinden farklı düşünenlerin görüşlerini delilleriyle birlikte aktarıp değerlendirdikten sonra “Bizim bu konudaki delillerimiz şunlardır:”, “Bunun delili şudur:” gibi ifadeler kullanmak suretiyle kendi görüşlerini zikretmeye başlamaktadırlar. Eserde hadis-konu ilişkisine dikkat ettikleri gibi rivayetin makâsıdını ve garib kelimelerini de yer yer açıklamışlardır.

Eserde sahih, hasen, zayıf ve kaynaklarını tespit edemediğimiz hadisler kullanmışlardır. Aktarmış oldukları hadislerin hiçbirisinin sıhhatiyle ilgili bilgi vermedikleri gibi lafız farklılıklarına ya da hadisin geçtiği kaynağa ve yazarına da işaret etmemişlerdir. Buna rağmen rivayet ettikleri hadislerin çoğunun Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde ya lafzıyla ya da manasıyla geçtiği müşâhede edilmiştir. Senedinde zayıflık ve gariblik bulunan hadisler imana taalluk eden konularda olmadığı için âlimlerce terğîb ve terhîb konularında kullanılması caiz görülmüş olduğundan Şeybânî ve şârihi tarafından kullanılmış olabilir.

Şeybânî'nin yaşadığı dönemde *Kütüb-i Sitte* daha tedvin edilmediğinden ve diğer eserler de yaygınlık kazanmadığından o, eserinde hadislerin geçtiği kaynaklara işaret etmemiştir. Şârihi de onun yöntemine bağlı kalmıştır. *Kesb*'de kullandıkları ve kaynağı tespit edilemeyen birçok rivayetin hangi eserlerden alındığını tespit etmek mümkün olmamaktadır. Bununla birlikte Şeybânî'nin ve onun şârihi Serahsî'nin mesnetsiz hadis aktarmayacağını, mutlaka yanlarında sonraki âlimlere kadar ulaşmayan kaynakların veya senetlerinin olabileceği ihtimalini göz önünde buldurmak gerekmektedir. Son tahlilde *Kitâbü'l-Kesb*'den hareketle Şeybânî ve

Serahsî'nin Ehl-i hadisin kriterlerine göre hadiste mütesâhil kategorisinde yer aldığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Abacı, Harun. "Serahsî'nin Kur'an Bilgisinin Kaynakları". *Diyanet İlmî Dergi* 49/2 (01 Haziran 2013), 41-57.
- Abdurrezâk, Ebû Bekr b. Hemmâm b. Nafi' el-Himyerî es-San'ânî. *el-Musannef*. thk. Habîbürrahmân el-A'zamî. Beyrut, 1970.
- Ahmed b. Hanbel. *Fedâilü's-sahâbe*. thk. Vasiyullah b. Muhammed Abbâs. Mekke, 1. Basım., 1983.
- Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût - Âdil Mürşid. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999.
- Aydınlı, Osman. "İmam Serahsî'nin İçinde Yaşadığı Siyasi Ortam ve Hapis Hayatı". *Diyanet İlmî Dergi* 49/2 (01 Haziran 2013), 7-25.
- Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Ata. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 3. Basım., 2003.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-. *el-Behru'z-zehhâr el-ma'rûf bi müsnedi'l-Bezzâr*. thk. Mahfuzurrahman Zeynullah, Âdil b. Sa'd, Sabrî Abdilhâlik. 13 Cilt. Beyrut: Muessetu Ulumi'l-Kur'ân, 1. Basım., 2009.
- Bonner, Michael. "Şeybânî'ye Atfedilen Kitâbü'l-Kesb: Fakirlik, Fazlalık ve Servetin Dolaşımı". çev. Mustafa Kahya. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 5/1 (2019), 116-142. <https://doi.org/10.25272/ijisef.482878>
- Bonner, Michael. "The Kitâb al-kasb Attributed to al-Shaybânî: Poverty, Surplus, and the Circulation of Wealth". *Journal of the American Oriental Society* 121/3 (2001), 410-427. <https://doi.org/10.2307/606670>
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhammed b. Züheyr b. Nâsır en-Nâsır. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tevki'n-Necât, 1. Basım., 1422.
- Çetinoğlu, Oğuz. *Büyük Türk - İslâm Âlimi Serahsî: Hayatı, Şahsiyetleri ve Eserleri*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2018.
- Çiçekli, Kübra. *İmam Serahsî ve el-Mebcut'ta Kur'an İlimlerinin İmkan ve Sınırları*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Doğanay, Ramazan. *Hadis Usulü Açısından Şeybani İle Şafii'nin Mukayesesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.

- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. 'Amr el- Ezdî es-Sicistânî. *Sünen*. thk. Şuayb Arnavût - Muhammed Kâmil Karabellî. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâle el-'Âlemiyye, 1. Basım., 2009.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. 'Amr el- Ezdî es-Sicistânî. *Sünen*. thk. Yâsir Hasen vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2015.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak b. Mûsâ b. Mihrân el-İsfehânî. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.
- Ebû Ubeyd, el-Kâsım b. Sellâm. *Ğarîbu'l-Hadîs*. thk. Muhammed Abdulmu'îd Hân. 6 Cilt. Kâhire, 1413.
- Esen, Hüseyin. "Serahsî'nin Nesh Anlayışı". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32/2010 (2010), 9-40.
- Görgülü, Hasan Ali. "İmam Muhammed eş-Şeybanî'nin 'Kitabu'l-Kesb'i ve Kazanç Hakkındaki Görüşleri". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 16 (2010), 403-432.
- Hâkim en-Nîsâbûrî, Muhammed b. Abdillâh. *Târîhu Nişâbûr*. 5 Cilt. Tahrân: İbn Sina Yayınları, ts.
- Heysemî, Ebû'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Ebi Bekr el-. *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*. thk. Hüsâmuddîn el-Kudsî. Kâhire: Mektebetü'l-Kudsî, 1994.
- Hıra, Ayhan. "Serahsî'ye Göre İllete Yöneltilen İtirazlar". *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 6/1 (25 Haziran 2022), 1-44.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî. *el-Musannef*. thk. Muhammed 'Avvâme. Beyrut: Dâru'l-Kible, 1. Basım., 2006.
- İbn Hacer el-Askalânî, Hâfız Ahmed b. Ali. *Lisânü'l-mizân*. thk. Abdulfettah Ebû Gudd. Beyrut: Mektebetü'l-Matbuâtî'l-İslâmiyye, 2002.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed el-Büstî. *Sahîhu İbn Hibbân bi tertîbi İbn Balabân*. 18 Cilt. Beyrut: Muessetu'r-Risâle, 2. Basım., ts.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Şuayb Arnavût. Beyrut: Dâru Risâleti'l-Alemiyye, 1. Basım., 2009.
- İbnu'l-Esîr el-Cezerî, Ebû's-Saâdât el-Mübârek b. Muhammed İbnu'l-Esîr el-Cezerî. *en-Nihâye fî ğarîbi'l-hadîs ve'l-eser*. thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî - Mahmûd Muhammed et-Tanâhî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- İbnü'l-Arâbî, Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd. *Kitâbü'l-Mu'cem*. thk. Abdulmuhsin b. İbrahim b. Ahmed. Riyâd: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1. Basım., 1997.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *el-İlelu'l-mütenâhiye fî'l-ehâdîsi'l-vâhiye*. thk. İrşâdulhak el-Eserî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım., 1983.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *Garîbu'l-hadîs*. thk. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004.
- İbnü's-Salâh, Osman b. Abdurrahman. *Ulûmu'l-hadîs*. thk. Usâme el-Belhî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2010.

- Kahraman, Abdullah. "İmam Serahsî'nin Hayatı ve Helal Kazanca Dair Bazı Görüşleri". *Diyanet İlmî Dergi* 49/2 (2013), 27-39.
- Kâtip Çelebi, Hacı Halîfe. *Keşfü'z-zünûn an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.
- Kelebek, Mustafa. "İmam Serahsî 'nin Azınlık Haklarına Bakışı". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (31 Aralık 2019), 257-286. <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2019.5.2.04>
- Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca'fer el-. *Müsnedü's-Şihâb*. thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım., 1985.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh el-Asbahî el-Yemenî. *Muvattâ*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. Ebû Zâbî, 1. Basım., 2004.
- Muttakî el-Hindî, Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân. *Kenzü'l-'ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*. thk. Bekrî Hayyânî - Saffet es-Sekkâ. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 5. Basım., 1985.
- Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifin el-. *Feyzu'l-kadîr şerhu'l-câmi's-sağîr*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2. Basım., 1982.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn b. Hacâc el-Kuşeyrî en-Neysâburî. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi Kütübî'l-'Arabiyye, 1. Basım., 1991.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîh*. thk. Yâsir Hasen vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2016.
- Okur, Kaşif Hamdi. "Serahsî'nin Referans Kaynağı Olarak Kur'an'a Bakışı ve İbadet Dili Anlayışı". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/22 (30 Aralık 2012), 211-227. <https://doi.org/10.14395/jdiv38>
- Orazov, Orazsahet. *İslam Hukuk Metodolojisinde İmam Serahsî'ye Göre Emir ve Nehiy*. Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2005.
- Orhan, Fatih. "İmam Serahsî'nin Hanefî Haber Teorisinin Oluşumundaki Rolü". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/10 (15 Mart 2019), 39-60.
- Orman, Sabri. "İslam Entelektüel Geleneğinde İktisadi Boyutun Teşekkülü: Şeybânî, Serahsî ve Kitâbu'l-Kesb (I)". *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD)* 1/1 (01 Haziran 2015), 1-36.
- Oruç, Muhammed Ferruh - Dirik, Mehmet. "Hanefîlerde Örf-Maslahat-İstihsan İlişkisi (Serahsî Örneği)". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (30 Aralık 2020), 1092-1119. <https://doi.org/10.17859/pauifd.768008>
- Özşenel, Mehmet. *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları Şeybânî Örneği*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 3. Basım., 2022.
- Özşenel, Mehmet. "Usûl Adlı Eseri Çerçevesinde Serahsî'nin Hadis ve Sünnete Bakışı". *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 33 (01 Aralık 2012), 133-149.

- Semhûdî, Nureddin Ali b. Ahmed es-. *Vefâu'l-vefâ bi ahbârî dâri'l-Mustafa (sav)*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1984.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Süyûtî, Ebü'l-Fadl Celaluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2011.
- Süyûtî, Ebü'l-Fadl Celaluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-. *el-Câmiu's-sağîr fî ehâdisi beşiri'n-nezîr*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Basım., 2004.
- Şahin, Sami. *Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybani'nin Hadis Kültüründeki Yeri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Şâşî, Ebû Saîd el-Heysem b. Küleyb b. Süreyc eş-Şâşî el-Binkesî. *el-Müsned*. thk. Mahfuzurrahman Zeynullah. 3 Cilt. Medine: Mektebü'l-Ulum ve'l-Hikem, 1. Basım., 1410.
- Şeybânî, Muhammed b. el-Hasen eş-. *İslâm İktisadında Helâl Kazancın İlkeleri*. çev. Abdulalim Demir. thk. Abdulfettah Ebû Gudde. Ankara: Takdim Yayınları, 1. Basım., 2022.
- Şeybânî, Muhammed b. el-Hasen eş-. *Kitabü'l-Kesb: İslam İktisadında Helal Kazanç*. çev. Mustafa Baktır. İstanbul: alBaraka Yayınları, 1. Basım., 2019.
- Şeybânî, Muhammed b. el-Hasen eş-. *Kitâbü'l-Kesb ve yelîhi risâletü'l-helâl ve'l-harâm li İbn Teymiyye*. thk. Abdulfettah Ebû Gudde. Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1. Basım., 1997.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed et-. *el-Mu'cemü'l-evsat*. thk. Târik b. 'Ivedillah ve Abdulmuhsin b. İbrahim. Kâhire: Dâru'l-Harameyn, 1995.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed et-. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi. Kâhire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.
- Taş, Aydın. *Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybani'nin Hukuk Anlayışı (Usul Anlayışı)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvud b el-Cârûd el-Fârisî et-. *Müsnedu Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*. thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî. Cize: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1999.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ Ebû İsâ es-Sulemî et-. *el-Câmi'u's-sahîh sünenü't-Tirmizî*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. 7 Cilt. b.y.: y.y., 1968.
- Yıldırım, Ahmet. *Din, Dünyevileşme ve Zühd*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım., 2014.
- Yıldırım, Enbiya. "Yer Verdiği Rivayetler Işığında Serahsî'nin Hadisçiliği -Mebcut Örneği-". *Diyanet İlmî Dergi* 49/2 (2013), 59-82.
- Yıldız, Abdullah. "Serahsî'nin Sünnet Anlayışı ve Hadislerle Ameli". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (15 Haziran 1998), 139-159.
- Yücel, Ahmet. *Hadis Tarihi*. İstanbul: İFAV, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 61. Basım., 2021.

Zemahşerî, Ebül-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Ahmed ez-. *el-Fâik fî garîbi'l-hadîs*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî - Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1993.